

УДК 947. 04 “1896 – 1944”

М 42

Оксана МЕДВІДЬ

ВІЙСЬКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА ПАЛІЇВА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджуються основні напрями діяльності Д.Палієва в роки Другої світової війни. Висвітлено його роль у творенні української дивізії “Галичина” та Української національної армії, показано зусилля Дмитра Палієва, спрямовані на використання цих формувань з метою пропагування ідей українського визвольного руху.

Ключові слова: *Дмитро Палієв, Друга світова війна, дивізія “Галичина”, національно-визвольний рух.*

Однією з найбільш яскравих та складних постатей в українському національно-визвольному русі першої половини ХХ ст. є Дмитро Палієв. Однак його діяльність ще не знайшла об’єктивного висвітлення в історичній літературі. Він до цього часу залишається загадковою фігурою в українському політичному бомонді. Дмитро Палієв – активний учасник майже всіх важливих політичних подій української історії від листопадового зриву в Галичині 1918 р. аж до Другої світової війни. Сучасник Д.Палієва Іван Кедрин-Рудницький так характеризував цю людину: “Мій одноліток був типом активіста, який просто фізично не був у силі придивитися будь-яким подіям в будь-якому періоді спокійно збоку, а мусив брати завжди в усьому активну участь... завжди мав відвагу виступати одверто, інколи гостро, різко, зі своїми думками, не рахуючись, чи вони популярні, чи сприйнятливі на даному терені” [1, Кедрин І., 85] .

В історіографічному масиві українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. дуже мало спеціальних праць, присвячених військовим діям національних військових

формувань – легіону Українських січових стрільців (1914 – 1918), Галицької армії (1918 – 1920), а також Української національної армії (1944), ідея формування якої так і не була сповна реалізована наприкінці Другої світової війни. У 40 – 80-х рр. ХХ ст. у діаспорі друкується низка праць про військово-політичну діяльність Дмитра Палііва. Однак у більшості цих робіт дещо поверхово, без урахування цілого спектра національно-визвольного руху, висвітлена його участь у формуванні дивізії “Галичина” та Української національної армії у 1943 – 1944 рр. Особливо плідну роботу з ушанування пам’яті Д.Палііва проводить “Братство колишніх вояків 1-ої УД УНА (Українська Дивізія Української Національної Армії)”, засноване у 1950 р. у Мюнхені. За сприяння Головної управи Братства видано кілька десятків збірників спогадів та мемуарів колишніх вояків дивізії В.Вериги, П.Грицака, В.Забродського, Р.Крохмалюка [1] та ін. Серед найновіших робіт насамперед треба виділити праці львівського історика А.Боляновського, де показано вишкільно-організаційну діяльність Д.Палііва на посаді сотника і дорадника командира дивізії, охарактеризовано плани його однодумців щодо формування Української національної армії у 1944 р. [2]. Однак названі публікації далеко не вичерпують порушеної проблеми.

Мета цієї статті – на основі невідомих і маловідомих історичних фактів, почерпнутих переважно з архівосховищ та мемуарної літератури, висвітлити участь Д.Палііва у формуванні дивізії “Галичина”, показати його роль у боротьбі галицьких українців за національно-державну незалежність.

Після окупації 1939 р. Польщі, а у 1942 р. цілої української території українська проблема, як і загалом польсько-українські стосунки, ще більше ускладнилася. Д.Паліів розумів, що СРСР, Німеччина і польський еміграційний уряд у Лондоні використовували ці етнополітичні суперечності у власних геополітичних цілях. Тому, в силу цілого ряду обставин, українсько-польські та українсько-німецькі діалоги наприкінці війни були приречені на різке загострення, у центрі якого опинилися українські та польські збройні формування по різні боки фронту, а жертвами стали тисячі українців, поляків, євреїв, що мешкали на польсько-українському пограниччі.

Наприкінці 30-х років чимало провідників ОУН і ФНС, а серед них і Д.Паліїв, сподівалися, що у боротьбі за відновлення державної незалежності та соборності України українство зможе розраховувати на сприяння чи навіть допомогу Німеччини, яка виступила тоді за перегляд Версальської системи договорів під гаслом права націй на самовизначення. І, незважаючи на вирішальну і підступну роль Німеччини в окупації Угорщиною у березні 1939 р. Карпатської України, праворадикали не втрачали надій на відродження національної державності за сприяння Берліна, насамперед у ході неминучої війни Третього рейху з Радянським Союзом. Тому на певному етапі, зокрема у 30-х – на початку 40-х років ХХ ст. в ідеології та політиці ОУН і ФНС домінували засади інтегрального націоналізму і застосовувалися терористично-революційні методи боротьби. Втім, Д.Паліїв завжди виступав за поєднання легальних і нелегальних методів боротьби, проти вождівської ідеології, за відкритість і демократизм розбудови не лише Фронту й ОУН, а й України загалом.

І все ж із початком Другої світової війни українське громадське життя у краї фактично завмерло. Українським політикам залишилося тільки очікувати, хто зі сторін візьме гору у кривавому німецько-радянському двобої та порядкуватиме на західноукраїнських землях. Звістка про перехід Червоною Армією польсько-радянського кордону та вступ її на Західну Україну надійшла вранці 17 вересня 1939 р. і застала українських політиків зненацька. Через два дні підрозділи Українського фронту С.Тимошенка вже стояли на винниківських околицях Львова. Протягом наступних трьох днів сотні львів'ян вибралися з оточеного міста і рушили на захід, на зайняті німецькими військами терени. У таку сповнену ризику подорож у Генеральну губернію подався й Дмитро Паліїв. Він ще сподівався, що новий військовий конфлікт може повернути події на користь українців. Про це свідчить його остання стаття, опублікована пресою ФНС напередодні німецько-польської війни. З жалем констатує, що “можливість здійснення українських національних амбіцій віддалилася наслідком втягнення Советів Німеччиною до співпраці”, автор застерігав українську спільноту від розпачу та пророче підсумовував: “Коли війна зачнеться, це ми знатимемо. Але коли й як вона закінчиться, того не в силі передбачити ні одна Людина” [3, Гунчак Т., 113].

Дмитро Паліїв подався на Засяння. Перебуваючи у Криниці, не залишав громадсько-політичної праці. Він започаткував відбудову українського національного життя у цьому містечку, куди прибуло немало відомих людей із західноукраїнських земель. Паліїв висунув проєкт організації фінансової бази для національно спрямованої праці. Відтак у Кракові було засновано Український Центральний Комітет, та не було коштів на утримання його працівників. Тому Д.Паліїв запропонував створити низку українських крамниць та підприємств, а чистий дохід з них давати на потреби Комітету, очоленого Володимиром Кубійовичем. А вже за півроку цей проєкт було здійснено: відкрито для вихідців із Галичини готель “Фарис”, книжкову і галантерейну крамницю, різьбарську майстерню. Указані підприємства давали певний заробіток багатьом українцям, а прибуток ішов на громадські потреби. Так, на фабриці меблів “Бескид” працювала сотня молодих людей, які виробляли меблі на продаж. Одночасно це підприємство охороняло працівників від насильного вивозу їх на роботу в Німеччину [1, Верига В., 47]. У співпраці із В.Кубійовичем Паліїв почав розбудовувати й українське шкільництво. Згодом Криниця й околиця стали певного роду українським центром. Навесні 1942 р. виникла загроза для життя дітей карпатського регіону Західної України, а саме – нестача харчів. Для рятування дітей УЦК створив окремий комітет. В.Кубійович звернувся до Д.Паліїва з проханням очолити цю допомогову акцію дітям Підгір’я. З великою енергією і притаманним йому завзяттям включився Дмитро Паліїв у працю. У результаті цієї акції було тимчасово переселено 25 тисяч дітей з Бойківщини, Лемківщини, Підгір’я й Гуцульщини у т.зв. хлібні околиці, де загрози голоду не було [1, Забродський В., 43].

Відзначимо і те, що напередодні німецько-радянської війни переважна більшість українських політичних угруповань на еміграції розробляла власні плани відновлення української державності. Однією з головних передумов цього вони вважали створення українських збройних сил, передбачаючи використання військового потенціалу Третього райху лише як засобу досягнення власної мети. Створення української армії багатьом українським політикам видавалося реальним лише за підтримки вищого керівництва Німеччини.

Тривалий час плани українських політиків щодо створення національних збройних сил не знаходили жодної підтримки керівництва Третього райху. Після невдачі німецького наступу під Москвою й великих людських втрат у східній кампанії, під тиском командування німецьких збройних сил (Вермахту) питання утворення великих слов'янських військових формувань почало все частіше обговорюватися в урядових колах у Берліні. Потреба нових військових резервів для Німеччини спонукала Гімлера дозволити вербування до військ СС деякої кількості галицьких українців ("расово придатними" для цього були визнані переважно уродженці Поділля, Покуття та Гуцульщини) [1, 1]. З українського боку до акції вербування було залучено Український Крайовий Комітет. Набір мав відбутися у таких округах: Львів, Стрий, Калуш, Станиславів, Коломия, Городенка, Чортків, Тернопіль, Бережани. Для добровольців передбачалися такі вимоги: національність – українець, вік – від 17 до 35 років, зріст – не менше 1 м 70 см, відсутність судимості (за винятком колишніх в'язнів), добрий стан здоров'я [1, 1].

Про намір організувати українську дивізію губернатор Вехтер повідомив голову Українського Центрального Комітету, професора Володимира Кубійовича. "Сталося це в рамках широкого плану творення німецьких дивізій зброї СС у всеєвропейському, а навіть позаєвропейському масштабі, проголосивши, що війна на сході – це "війна Європи проти большевизму". Цей непростий, але можливий тактичний хід влади та українського політикуму підтримав і Д.Паліїв [3, Антонович М., 305].

Зауважимо, що формування дивізії в 1943 р. не стало наслідком безпосередніх українських заходів, а радше ініціативою губернатора Галичини Отто Вехтера, "який разом зі своїм заступником д-ром Бауером намагався реалізувати на території Галичини деяке українсько-німецьке співжиття, очевидна річ, під німецьким проводом..." [3, Гунчак Т., 134].

Це підтверджують і політичні побратими Д.Паліїва. "Повідомленням про творення дивізії ми поставлені були перед доконаним фактом, – стверджує Кость Паньківський, голова Українського Крайового Комітету у Львові. – Нас не питали, чи ми бажаємо, зате губернатор постійно підкреслював, що дивізія – це вислід наших давнішніх заходів... Перед нами стало найтяжче

питання часу німецької окупації – якою має бути наша постава?” [З, Андрусишин Б., 51].

Створити українську дивізію за німецьким проектом погодилися колишні діячі неіснуючих уже установ, а також і підпільні організації. З першими переговори вів статечний В.Кубійович, із другими – енергійний Д.Паліїв. Вони також запропонували Вехтеру склад допоміжного органу дивізії – Військової Управи (ВУ). Цей орган мав займатися задоволенням культурно-освітніх потреб укомплектованої з галицьких українців військової частини й опікою над їхніми родинами. Напередодні було заготовлено німецькомовні бланки актів затвердження призначених членів ВУ з проставленою заздалегідь датою офіційного проголошення формування дивізії – 28 квітня 1943 р. УЦК дав свою згоду співпрацювати при формуванні дивізії і пред’явив свої вимоги, перша з яких: щоб “Українська дивізія була призначена тільки для боротьби з большевиками і була вжита тільки на східному фронті; щоб старшинський склад, назва й відзнаки дивізії були українські; щоб члени дивізії мали духовно-релігійну опіку; щоб в’язні тюрем і концентраційних таборів, зокрема старшини легіонів “Нахтігаль” і “Роланд” були амнестовані; щоб дивізія була складовою частиною вермахту; щоб родини вояків були належно матеріально забезпечені та щоб дивізія стала зав’язком української армії” [З, Гунчак Т., 97].

Однак тільки частина цих умов врешті-решт була прийнята, бо умови диктували гітлерівці, а не УЦК. Коли виникло питання духовної опіки над стрілецьством, то вияснилося, що жодна аналогічна чужинецька дивізія не має такої опіки. Тому Д.Паліїв, будучи давнім військовим і знаючи потреби українського вояка, заявив, що українська Дивізія має свої особливі прерогативи як добровільне з’єднання і моральне право висувати свої потреби. Стосовно призначення духівника для Дивізії звернулися до Митрополита Андрея Шептицького, який поставився прихильно до духовної опіки на українськими віруючими. Митрополит призначив тоді духівником Дивізії каноніка о. д-ра Василя Лабу [Ш, 2].

Організатором національно-патріотичного вишколу та ідеологом Дивізії був Дмитро Паліїв. Він висловлював думку, поширену не тільки серед народів Східної Європи: “Німці війну вже програли і розвал Третього Райху є тільки питанням часу. Тоді одна

проти одної стануть дві потужні сили: західні держави у союзі з Америкою і російський імперіалізм, цілню якого є опанувати цілий світ і розгромити капіталістичні держави. Така ситуація створювала б можливість, що заіснує розвал Росії і постане політична силова порожнеча, подібно, як це було в 1917 – 1918 роках. Умовою існування українського народу у такій ситуації є існування власної мілітарної сили. Тільки тоді можемо стати партнером, а не безіменним слугою. Таку думку заступали з малими виїмками визначні українські громадяни” [3, Антонович М., 305].

Із цього видно, що ідеологічно-політичний референт Галицької Дивізії Д.Паліїв творив її не з прихильності до гітлерівського режиму, а навпаки – з ворожого ставлення до нього і у впевненості, що цей тоталітарний режим мусить теж програти. Така була політична платформа цієї дивізії, що “потім цілком природнім шляхом органічного розвитку тієї концепції перемінилася в Першу Дивізію УНА”.

Після усіх узгоджень і переговорів із владними структурами дійшло до офіційного акту створення Дивізії. Його проголосив 28 квітня 1943р. генерал-губернатор Галичини д-р Отто Вехтер у Львові в урочистій формі з промовами української і німецької сторін. Зокрема, Вехтер видав окремий заклик до українського громадянства вступати до лав дивізії.

У липні 1943 р. відбулися перші набори добровольців до дивізії. Особливо урочисто відбулося прощання дивізійників у Львові 18 липня 1943 р. На площі перед цитаделлю зібралися добровольці першого призову. Українське духовенство на чолі з ректором Богословської Академії о. Йосифом Сліпим відправило архієрейське Богослужіння, а патріотичну проповідь виголосив о. Василь Лаба, колишній капелан Української Галицької Армії. Після богослужіння відбулася відправа під театром, де виголошено декілька промов. Від УЦК виступив д-р Кость Панківський, голова Галицького Крайового Комітету і заступник В.Кубійовича. У його промові провідним мотивом було бажання українців воювати проти московського імперіалізму, щоб у майбутньому стати членом європейської спільноти народів. На невідоме завтра благословив добровольців митрополит Андрей Шептицький. На залізничній станції їх проводжали квітами та поцілунками численні маси населення.

Усі колишні старшини та підстаршини українських армій при зголошенні до дивізії проходили через очолювану Віктором Мальцем та Дмитром Паліївим верифікаційну комісію ВУ, що на підставі документів чи свідків перевіряла, які ранги ті мали раніше. Після попередньої перевірки 18 липня Дмитро Паліїв виїхав з іншими поборовцями зі Львова на два тижні до Брно у Чехії. Звідти їх переведено до вишкільного табору в Гайделягері.

Дивізія “Галичина” складалася з трьох піхотних полків (29, 30 і 31) та одного артилерійського, що означався числом дивізії – 14-ий артилерійський полк. У дивізії були також окремі курені з різних родів зброї, дивізіони зенітної артилерії, протитанкової артилерії, піхотної артилерії, піонерів та куренів фізільєрів, постачання, а також дивізіон зв’язку, 2 технічні сотні, 2 санітарні сотні, ветеринарна сотня, кінний ескадрон, відділ польової жандармерії та музична чота. Дещо пізніше, коли полки вже були остаточно оформлені, а добровольці постійно прибували, було створено ще 14-й Запасний полк, у якому нові рекрути відбували свій військовий вишкіл. Майже всі керівні посади у Штабі дивізії займали німці. Українці були тільки в деяких відділах, і то на другорядних посадах. Після закінчення курсів командирів дивізіонів в Амстердамі Д.Паліїв став керівником персонального відділу для українських старшин відділу П-а штабу “Галичина” [1, Крохмалюк Р., 245].

Перебуваючи на такому поважному становищі, Д.Паліїв мав великий вплив на старшинські кадри. Використовуючи це, він намагався на всі старшинські посади рекомендувати свідомих українців, на яких можна було б розраховувати у разі розриву з німцями, а на таку можливість він завжди сподівався. У статті “Продовження” у травні 1943 р. Паліїв твердив, що дивізія “Галичина” стане першим кроком на шляху до відновлення державної незалежності українського народу, оскільки “під час війни тільки зорганізована збройна участь рішає, чи хтось є підметом подій та матиме право партиципувати в останньому акті” [3, Антонович М., 306].

“Німці, – зазначав Д.Паліїв у статті для дивізіяників під заголовком “Наші обов’язки та завдання”, – дають нам змогу творити дивізію, помагають нам в цьому фаховими силами, матеріалом, досвідом. Наш обов’язок доказати, що ми справді заслуговуємо на те, щоб нам допомогли німці створити не одну, а

десятки дивізій” [4, 114]. Вишкіл у дивізії, на думку Паліва, давав українцям Галичини можливість навчитися “тієї найбільшої в житті штуки передумови всякого успіху: солідарності й послуху” [1, Забродський В., 38].

Д.Паліїв розумів, що в першій половині червня 1944 р. дивізію готують на фронт на українські землі, до Галичини. Про те, щоб дивізію кинули на західний фронт, не було навіть мови, бо однією з передумов творення дивізії була боротьба тільки з більшовиками. А вже під кінець червня дивізія “Галичина” наполегливо готувалася до швидкого виїзду на фронт. У штабі дивізії розроблялася концепція ужити дивізію на більш сталій ділянці фронту, і вибір упав на відтинок Коломиї. У зв’язку з тим штаб дивізії відвідали представники Вермахту з Коломийської ділянки й відбулась окрема відправа 30-го полку.

Д.Паліїв знав, що з українського боку вже було все домовлено і розроблено плани з представниками УПА, щоб у разі відступу фронту далі на південний захід дивізія повністю перейшла до УПА в Карпатах. Для постійного зв’язку з дивізією командування УПА доручило своїм двом куреням зайняти околиці Коломиї. Д.Паліїв наполіг, щоб засоби пересування, вантажні та персональні автомобілі, вози і візки, гармати та інша зброя були позначені гербом Дивізії: жовтий лев на синьому тлі у формі щита. Починаючи з 28 червня, частини галицької дивізії впродовж кількох днів 96-ма ешелонами в “темпі 4” (тобто кожного дня по чотири потяги) були перевезені з Нойгаммеру на залізничну станцію Ожидів на Львівщині. На початку липня вони зайняли бойові позиції у другій оборонній лінії XIII-го армійського корпусу під Бродами на ділянці фронту завдовжки понад 30 км і завширшки майже 60 км.

Сподіваючись призупинити наступ радянських військ, німецьке командування зосередило під Бродами загалом 8 дивізій. На жаль, як свідчить Д.Паліїв, частина командирів передових частин Вермахту виявилися налаштованими не на тривалу боротьбу, а на відступ до Німеччини, відчуваючи себе в Галичині лише “тимчасовими гістьми”.

13 липня 1944 р. Червона Армія розпочала навальний наступ у районі Бродів. Тут було практично повністю знищено дивізію “Галичина”. З одинадцяти тисяч її старшин і стрільців

лише три тисячі вирвалися з оточення. У боях під Бродами Д.Паліїв загинув.

Як це не парадоксально, але Дмитро Паліїв здобув повагу навіть серед німецького командного складу: його прямотинність, відвертість та принциповість, де цього вимагали обставини, імпонували всім. Вислужництво чи потурання були йому зовсім чужі. Він ні перед ким не втаємничував дійсних завдань та цілей української Дивізії, а навпаки, інформував і командира Дивізії Фрайтага, і Гімmlера, що Дивізія може і буде боротися тільки за український народ та його інтереси.

Незаперечним є той факт, що сотник Дмитро Паліїв залишився людиною, вірною своїм принципам; як політик і патріот, він віддав своє життя за відродження незалежної і соборної Української держави. Його праворадикальні погляди не завжди сприймало суспільство, але вони завжди активізували суспільні дії проти окупантів.

Перспективним напрямом дослідження теми є вивчення посольських виступів Д.Паліїва у парламенті Другої Речі Посполитої.

Джерела та література

- I. Державний архів Львівської області (далі ДАЛО) – Ф. Р-35. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 1.
- II. ДАЛО. – Ф. Р-36. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 3
- III. Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Колекція матеріалів родини Д.Паліїва.

1. Див.: Верига В. Дмитро Паліїв – воїн і патріот (1896 – 1944) // Вісті Комбатанта. – 1985. – Ч. 2. – С. 47 – 51; Верига В. Слідами батьків: Нариси історії 30 полку дивізії “Галичина” – 1-ої дивізії Української Національної Армії. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. – 248 с.; Забродський В. Світлої пам'яті сотник Дмитро Паліїв // Вісті Комбатанта. – 1987. – Ч. 3. – С. 37 – 40; Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – 721 с.; Крохмалюк Р. Заграна на Сході: Спогади і документи з праць у військовій управі “Галичина” в 1943 – 1944 роках. – Торонто – Нью-Йорк: Б.в., 1978. – 352 с.

2. Див.: Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2000. –

528 с.; Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 – 1945). – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 686 с.

3. Див.: Андрусишин Б.І. Питання соціальної революції у програмах ОУН – УПА – УГВР // Друга світова війна і Україна: Матеріали наукової конференції (27 – 28 квітня 1996 р.). – К.: Інститут історії України НАН України, 1996. – С. 50 – 53; Антонович М. Англійські дипломатичні джерела про українсько-польські взаємини на початку Другої світової війни // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 304 – 307; Гунчак Т. У мундирах ворога. – К.: Час України, 1993. – 206 с.; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху у 40 – 50-х роках ХХ ст. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – 303 с.

4. Паліїв Д. Наші обов'язки та завдання // Вісті Комбатанта. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – Ч. 5 – 6 (36 – 37). – С. 113 – 116.

Медвидь Оксана. Военно-организационная деятельность Дмитрия Палиива в годы Второй мировой войны. В статье исследуются основные направления деятельности Д.Палиива в годы Второй мировой войны. Освещается его роль в создании украинской дивизии “Галичина” и Украинской национальной армии, показаны усилия Дмитрия Палиива, направленные на использование этих формирований в целях пропаганды идей украинского освободительного движения.

Ключевые слова: Дмитрий Палиив, Вторая мировая война, дивизия “Галичина”, национально-освободительное движение.

Medvid' Oksana. Dmytro Paliyiv's military-organizational activity during the Second World War. D. Paliyiv's activity during the Second World War is investigated in the article. His role in the creation of the Ukrainian division “Halychyna” Ukrainian National Army is revealed. Dmytro Paliyiv's efforts directed on the use of these formations with the purpose of propagation of ideas of the Ukrainian emancipating movement are shown.

Key words: Dmytro Paliyiv, the Second World War, division “Halychyna”, national-liberation movement.